

व्यास नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनका सामाजिक समस्याहरूमा
आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको आठौ पत्रको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

पुष्पराज आचार्य

क्रमाङ्क: ११५/०६२

परीक्षा रोल नं.: ४६०२०११

समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

२०७०

व्यास नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनका सामाजिक समस्याहरुमा
आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको आठौं पत्रको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

पुष्पराज आचार्य

क्रमाङ्क: ११५/०६२

परीक्षा रोल नं. : ४८०२०११

समाजशास्त्र मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

२०७०

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र एवं मानवशास्त्र विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आठौं पत्रको प्रयोजनको लागि समूह २०६२।२०६६ क्रमाङ्क ११५ का विद्यार्थी श्री पुष्पराज आचार्यले **व्यास नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनका सामाजिक समस्याहरुमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोध कार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

(डा. शुक्रराज अधिकारी)

शोध निर्देशक

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह समाजशास्त्र विषय दोस्रो वर्षका परीक्षार्थी श्री पुष्पराज आचार्यले आठौं पत्रको प्रयोजनका लागि यस विभागमा प्रस्तुत गर्नु भएको व्यास नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनका सामाजिक समस्याहरुमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन नामक शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

(डा.शुक्रराज अधिकारी)

शोध निर्देशक

(प्रा.डा.कृष्ण के.सी.)

बाह्य परीक्षक

(शान्ति भुषाल)

विभागीय प्रमुख

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण बहुमुखी क्याम्पस पोखरा

मिति:

कृतज्ञताज्ञापन

“व्यास नगरपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनका सामाजिक समस्याहरुमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन” विषयको त्रिभुवन विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रम अनुसार समाजशास्त्र/मानवशास्त्र, स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त यो शोधपत्र तयार पारिएको हो ।

आफ्नो व्यस्त समयको प्रवाह नगरी अध्ययनमा आवश्यक पर्ने राय, सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशन दिनुभई यो शोधपत्रलाई पूर्णता दिनु हुने श्रद्धेय शोध निर्देशक श्री शुक्र अधिकारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै बाह्य निरीक्षकको रूपमा आवश्यक राय, सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशन दिनुभई यो शोधपत्रलाई पूरा गर्न सहयोग गर्नुहुने आदरणीय सम्पूर्ण महानुभावहरुप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसै गरी यस शोधपत्रको शुद्धाशुद्धी हेरी सहयोग गरिदिनु भएकोमा डा. इश्वरचन्द्र वाग्लेप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र मेरो लामो समयको अध्ययन, मनन, दौडधुप पाठ्यसामग्रीको सङ्कलन तथा लेखनको प्रतिफल हो । अध्ययनका विविध विषयमा सघाउ पुऱ्याउने मेरा गुरुवर्गहरू, मित्रहरू, शुभचिन्तकहरू एवम् प्रत्यक्ष सहयोग गर्ने मित्रहरू पम्फा वस्नेत, कृष्णहरि पौडेल, कृष्णराज घिमिरेप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

शोधपत्रको लागि आवश्यक पर्ने विविध सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग प्रदान गरेकोमा व्यास नगरपालिका परिवार र अध्ययनका क्रममा प्रत्यक्ष रूपमा सहभागी हुनु हुने अध्ययन क्षेत्रका सम्पूर्ण उत्तरदाता महानुभावहरूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अन्तमा यस शोधपत्रको भाषिक शुद्धाशुद्धी औंल्याई सहयोग गरिदिनुहुने डा. इश्वरचन्द्र वाग्लेप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै मलाई स्नातकोत्तर तहसम्म पुऱ्याउनका लागि विभिन्न दुःख सहेर मेरो शिक्षामा लगानी गर्ने आदरणीय बुवा रविचन्द्र आचार्य र आमा सुभद्रा आचार्यप्रति ऋणी रहदै मलाई समाजशास्त्र अध्ययन गर्ने भावना जागृत गराउन हौसला प्रदान गर्ने मेरी अर्धाङ्गिनी इन्दिरा वाग्लेलाई म हृदयदेखि नै सम्मान र प्रशंसा व्यक्त गर्दछु । लेखनका क्रममा मेरो छोरा आकृष आचार्यको योगदानको समेत कदर गर्न चाहन्छु ।

मिति:

पुष्पराज आचार्य

विषयसूची

सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
विषयसूची	iv
तालिकासूची	viii

अध्याय : एक

परिचय	१-८
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको औचित्य	६
१.५ अध्ययनको सीमा	७
१.६ अध्ययनको संगठन	८

अध्याय : दुई

पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	९-१८
२.१ सैद्धान्तिक समिक्षा	८
२.२ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	१५

अध्याय : तीन

अनुसन्धान विधि	१९-२६
३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	१९
३.२ अध्ययन क्षेत्र छनौटको कारण	२०
३.३ तथ्याङ्कको समग्रता	१६

३.४	तथ्याङ्कको स्रोत	२१
३.५	तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरु	१८
३.५.१	वैयक्तिक अध्ययन	२२
३.५.२	विशेष जानकार व्यक्तिसँगको अर्न्तवार्ता	२३
३.५.३	अवलोकन	२३
३.५.४	तथ्याङ्कको वर्गीकरण र विश्लेषण	२४
३.६	सैद्धान्तिक ढाँचा	२४
३.६	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण	२४
३.६.१	सामाजिक समस्या	२४
३.६.२	ल्याण्डफिल्ड साइट	२४
३.६.३	डम्पिङ साइट	२४
३.६.४	शिक्षा	२५
३.६.५	जनसहभागिता	२५
३.६.६	व्यवस्थापनको दायित्व	२५
३.६.७	प्राविधिक जनशक्ति	२५
३.६.८	स्रोत र साधन	२५
३.६.९	सङ्घ संस्थाहरुको भूमिका	२५
३.६.१०	वातावरणीय शिक्षा	२६
३.६.११	अवलोकन भ्रमण	२६

अध्याय : चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय

		२७-३१
४.१	अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक परिचय	२६
४.२	अध्ययन क्षेत्रको जनसङ्ख्याको विवरण	२७
४.३	सामाजिक, साँस्कृतिक, आर्थिक र धार्मिक विशेषताहरु	२८
४.३.१	शैक्षिक अवस्था	२९
४.३.२	स्वास्थ्य सेवा	२९
४.३.३	यातायात सुविधा	३०
४.३.४	सञ्चार सेवा	३०
४.३.५	मनोरञ्जन सेवा	३०

४.३.६ उद्योग र व्यापार	३१
४.३.७ ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरु	३१
४.३.८ धार्मिक तथा साँस्कृतिक अवस्था	३१

अध्याय : पाचँ

अध्ययनको विश्लेषण र व्याख्या	३२-६०
५.१ अध्ययनको समग्र विश्लेषण	३२
५.२ जनसाङ्ख्यिक विवरण	३५
५.३ जात/जनजाति अवस्था	३७
५.४ सामाजिक असरहरु	३८
५.५ शैक्षिकस्तर	४०
५.६ धर्म	४२
५.७ पेशागत विवरण	४३
५.८ फोहरमैलाको प्रकार	४४
५.८.१ फोहरमैलाको वर्गीकरण	४५
५.८.२ फोहरमैलाको विषयमा छलफल	४६
५.९ फोहरमैला व्यवस्थापनका अवस्थाहरु	४७
५.९.१ फोहरमैलाको उत्पादन र मात्रा	४७
५.९.२ वातावरणीय असर	४८
५.९.३ घरमा व्यवसाय भए नभएको	४९
५.९.४ फोहरमैलाको कन्टेनरको व्यवस्थापन	५०
५.९.५ नगरपालिकाले फोहरमैला डम्पिङ्ग गरेको ठाउँको अवस्था	५०
५.९.६ फोहरमैला व्यवस्थापन निजी क्षेत्रलाई दिने धारणा	५१
५.१० छनौटमा परेका टोलहरुमा फोहरमैला व्यवस्थापनमा देखिएका सामाजिक समस्या र चुनौतिहरु	५२
५.१०.१ वडा नं २ र १० का छनौटमा परेका टोलहरुमा देखिएका सामाजिक समस्याहरु	५३
५.१०.२ वडा नं ११ को छनौटमा परेका टोलहरुमा देखिएका सामाजिक	५३

समस्याहरू

५.१०.३ व्यास नगरपालिकामा फोहरमैलाको विद्यमान अवस्था	५४
५.१०.४ फोहरमैला व्यवस्थापनबाट हुने सम्भावनाहरू	५५
५.११ फोहरमैला व्यवस्थापनमा नगरपालिका र अन्य सङ्घ सस्थाहरूको भूमिका	५६

अध्याय : छ

सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू	६१-६९
६.१ सारांश	६१
६.२ निष्कर्ष	६४
६.३ सुझावहरू	६८
सन्दर्भ सूची	

तालिका सूची

		पेज नं.
तालिका ४.१	नगरपालिकाको जनसङ्ख्या वितरण	२८
तालिका ५.१	परिवारको लिङ्ग तथा उमेरको आधारमा जनसङ्ख्या विवरण	३६
तालिका ५.२	परिवारको जात जातिहरूको विवरण	३७
तालिका ५.३	परिवारको प्रकार	३९
तालिका ५.४	छनौटमा परेका घरधुरीहरूको शैक्षिक अवस्था	४०
तालिका ५.५	शैक्षिक स्तर	४२
तालिका ५.६	धार्मिक अवस्था	४३
तालिका ५.७	पेशागत विवरण	४४
तालिका ५.८	फोहरको प्रकारबारे जानकारी	४५
तालिका ५.९	फोहर छुट्याउने र नछुट्याउनेको वर्गीकरण	४५
तालिका ५.१०	फोहरमैला विक्रीबाट आम्दानी हुने कुरा थाहा भएको र नभएको	४६
तालिका ५.११	परिवारको दैनिक सरदर फोहर उत्पादन र मात्रा	४७
तालिका ५.१२	वातावरणीय असर	४८
तालिका ५.१३	घरमा व्यवसाय भए नभएको विवरण	४९
तालिका ५.१४	चोक चोकमा कन्टेनर राख्न उचित छ छैन भन्ने विवरण	५०
तालिका ५.१५	फोहरमैला डम्पिङ्ग गरेको ठाउँको अवस्था	५१
तालिका ५.१६	फोहरमैला व्यवस्थापन निजी क्षेत्रलाई दिने नदिने धारणा	५२

संक्षिप्त रूप

UDLE	-	Urban Development Through Local Effect
R.C.C	-	Reinforced Cement Concrete
G.T.Z	-	German Technical Cooperation
CeProine	-	Center for Prosperity Infrastructure